

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0057

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

cum granis quibusdam nigri & longi Piperis contrita abdominis dolorem curant.

re buizen daar van maken, de bladeren, met eenige korels van swarte en lange Peper geveeren, genezen de buikpyn.

EXPLICATIO

Tabule Vigesima Secunda,

Quæ exhibet CASSIAM Indicam silvestrem, foliis plurimis ovalibus, siliqua longissima in plurimos isthmus divisa.

A. Ramum foliis floribusque ornatum.

B. Siliquam longissimam.

OBSERVATIO.

Videtur hæc eadem esse cum illa, quæ a Breynio in Prodr. 2. p. 51. vocatur CASSIA fistula Indica, flore carneo Cl. Jageri; cujus siliqua ibi descripta optime cum hac nostra convenit. Cassiæ vero notas exhibet pag. 50.

UYTLEGGING

Van de twee-en-twintigste Plaat,

Dewelke vertoont de Indische wilde Cassia, dragende veele ronde blaadjes, met een zeer lange peul in veel holligheden verdeelt.

A. Wyft aan de Tak met bladen en bloemen behangen.

B. De zeer lange peul.

AANMERKINGE.

Dit schynt dezelve Cassia te zyn, die van Breynius in zyn tweede Prodr. genaamt wert Cassia fistula Indica, flore carneo Cl. Jageri, welkers peul aldaar beschreven zeer wel met de onze overeenkomt. En het kenteken van de Cassia wert aldaar pag. 50 vermeldt.

CAPUT TRIGESIMUM
SECUNDUM.

Tamarindus. Assam Java.

Tamarindus est arbor vasta & late sese extendens, trunco crasso & alto, cujus cortex est nigricans, rugosus, ac fissus, rami autem in plurimas brèves, ac nodosas raches divisi sunt, quæ comam formant densam cum grata umbra, unde & asserculis alligantur, ac circumducuntur, instar Tiliæ comæ, tum enim elegantior est, atque extensam magis præbet comam, si ædibus apponantur, atque colantur, quam si in silvis crescant, ubi plerumque comam gerunt gracilem ac tenuem. Raches varios iterum emittunt petiolos, qui folia sustinent, sed irregulari ordine, nunc enim solitarii, aliquando autem plurimi conjuncti, quatuor circiter pollices longi sunt, ab utraque parte gerentes tenuia, parva, & angusta folia, directe opposita, uti in Vicæ foliis apparet, vel quæ alii adscribunt Filicis feminae foliis, quamvis illam Filicis speciem in Europa non observaverim, sed talem in India inveni infra descriptam nomine Filicis Calamariæ: Foliola hæc vix transversum digitum longa sunt, Paralello-gramma formantia, pennam lata, inferiore parte latissima, superiore autem parte angulo prominent; tenuibus pertexta venulis, superius læte viridia, inferius cinerea. Horum sapor est acidus instar Acetosæ sine splendore, tenera autem sunt, fed si vetusta, rigida sunt, a quatuordecim ad septendecim paria una in minori pinna. Hæc adeo tenera sunt, ut si ramuli abrumpanitur, in altum sese erigant, immo si Sol ad occasum properet, vel si cælum sit pluviosum ac ventosum, primo sese attollant oblique ad superiorem ramuli partem, dein autem, si Sol sit sub horizonte, deorsum sub petiolo sese reflectant, sicque reflexa & conclusa maneant usque ad horam ante solis ortum, simili sese erigentia & aperientia modo, sursum nempe & antrorsum, quam Solis equam naturam in aliis hujus operis locis postea de multis annotabimus plantis, hæcque fere natura est, seu generalis regula omnium istarum, quæ similia tenera foliola in una rachi habent opposita. Immo in quibusdam foliosæ pinnae per noctem retrorsum reflectuntur, atque fructus seu siliquas fere abscondunt tali modo ad ipsum usque ramum, donec Sol iterum oriatur, quæ sese tum in pristinam restituunt formam. Quævis porro foliosa pinna ad suum ortum geniculum gerit, ut & pedunculus flores sustinens: In vetustioribus arboribus rami adeo horridi sunt per deciduas pinnas, ut spinosi appareant.

Flores sunt rari & vagi, parvis dependentes ex racemis, & semper in ramulorum summo progerminant for-

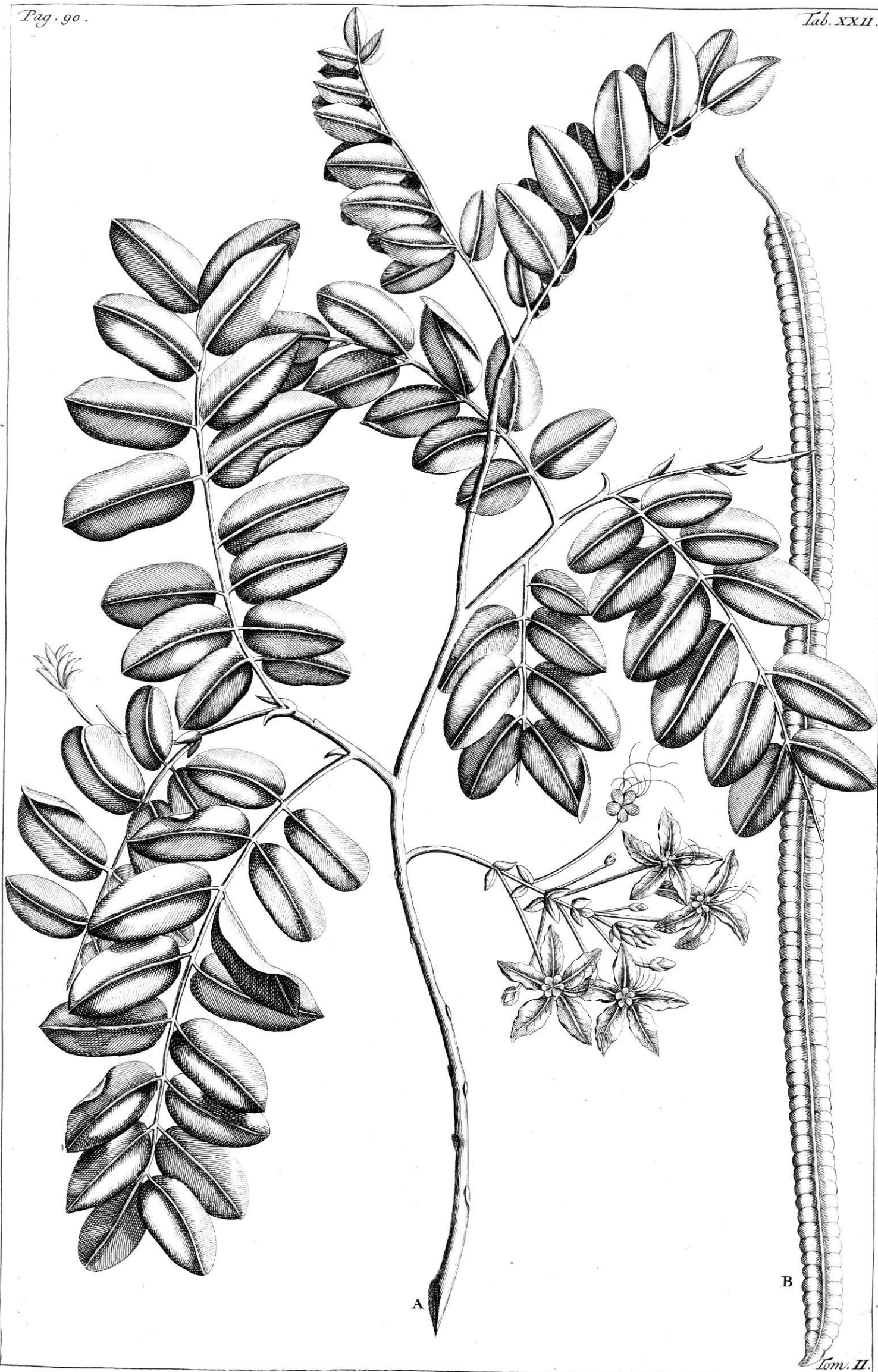
XXXII. HOOFTSTUK.

Tamaryn-Boom.

DEn Tamaryn-boom is een groote, en wyt uitgebreide boom, met een dikken boogen stam, en een swartachtige, ruige, en geborstene schorsse: De takken zyn in overvloedige korte en knoestige ryskens verdeelt, makende een digte kruin, met een aangename schaduw, die men hem ook wel op latten leid, gelyk een breede linde, want by wert dan veel schoonder, en breid zig ook beter uit, wanneer by by woningen van menschen geplant, en gebavent wort, dan dat by in 't wilde staat, aldaar by gemeenelyk een ydele en magere kruin heeft: De ryskens hebben wederom verscheide steeltjes, die de bladeren dragen, doch gants zonder ordere, zomtyds enkelt, zomtyds met bosjes by malkander staande, en ongeveer 4. duimen lank, te wederzyden bezet met fyne, kleine, en smalle blaatzjes, regt tegens malkander over, op de maniere, gelyk aan de Linsen, of, gelyk andere scbryven, aan het wyfkens Vaaren-kruit, hoewel ik die Vaaren in Europa niet gezien hebbe, maar wel zodanige hier in Indiën, en by ons beschreven onder den naam van Filix Calamaria: Deze blaatzjes zyn pas een dwers vinger lank, en schier Paralello-Gramma, een schaft breed, doch achter breedst, en aan de voorste kanten steekenze met een boekje wat uit, met fyne adertjes doortogen, boven grasgroen, van onderen wat grys: De smaak is suur als Suuring, zonder glans, en teer, doch de oude wat styf, en staan van 14. tot 17. paaren aan een steeltje: Zy zyn zo teer, datze, als men de takjes afbreekt, opwaarts stuiten, of opspringen: ja zelfs als de Zonne wil ondergaan, of als het regenachtig en winderig weer is, eerst opwaarts, of wat schuins na de spitze toe, en daar na, als de Zonne verre onder de Horizont is, zo buigenze haar nederwaarts onder den steel, en blyven zo gesloten tot ruim een uur voor der Zonnen opgang, haar als dan, op gelyke manier, wederom openende; te weten, na voren toe opwaarts, welke Zonnen wendende aard wy in 't vervolg dezes werks, nog van veele planten zullen moeten aanmerken, zynde bykans de natuur, of een generale regel voor alle de gene, die diergelyke teere bladeren aan eenen steel tegens malkanderen hebben. Ja zelfs de blatdragende steelen werden by nacht achterwaarts getrokken, en verbergen de bouwven, of vruchten bykans tegen den tak aan, tot dat de Zonne wederom opgaat, zig als dan weder in hun beoorlyke postuur herstellende. Voorts heeft yder blad-dragende steel by zyn oorspronk een knietje, of knop, als mede de steel, die de bloeme, of het bloeizel draagt; Aan de oude boomen zyn de takken zo ruig, en steekelig, van de afgevallene steelen, datze als doornachtig schynen.

De bloemen staan weinige by malkander, aan kleine troffen, en altyd aan 't voorste van de ryskens, gefat-

zoet.

forma Violarum, ex septem angustis petalis constantes, quorum quatuor exteriora minima sunt, pallide albertia, crassiuscula, & cruciatim retroflexa, tria autem interna eandem habent formam, & retroflectuntur quoque, sed sunt flaccidiora & latiora, & in alba eorum parte elegantissimis fuscis, venulis variegata; In floris centro tria locantur virentia & incurva stamina antheris fuscis, quartum autem longius ac simplex pistillum est in medio latius, & instar cornu incurvum, quod excrefcit in fructum, qui filiqua est brevis, digitum vel paulo magis longa transversalem, crassa, in aliis autem regionibus major est, & plerumque incurva, ex plano compressa instar Fabarum vel Phaseolorum, quæ multo autem crassior est, ad latera inæqualis ac sinuosa, in varias divisa cellulas, primo ex cinereo viridis, matura vero squallide fusca, hujus exterior pellicula est fragilis, ac compressa facile dehiscit instar crustæ artocreatis. In hac filiqua tria quatuorve plana reconduntur officula, prout numerus est lorum, quadrata fere, obliquis angulis constantia, forma seminum Lupini, sed crassiora & majora, dura, glabra, spadicea, quodvis autem in peculiari reconditur pellicula, tanquam in cellula, officula hæc porro obtefta sunt fusca, humida, & fungosa pulpa, circa quam funiculi quidam crassi locati sunt, qui omnes simul in tres majores terminantur, hique in inferiorem filiquæ partem desinunt.

Pulpa hæc optime Electuarium quoddam refert, saporemque habet tam acidum, ut raro talis in ullis reperitur fructibus, semper tamen cum grato mixtus est sapore, ac si saccharum foret admixtum, neque hæc pulpa facile a filamentis separari potest, unde ita in gleba quasi compacta integra relinquitur, atque externa solummodo abjicitur pellicula, glebæ autem istæ dein in quadratas formantur & compinguntur placentas, lateres referentes, quales in foro venales prostant, vel etiam in ollulis vel vasculis copioso conduntur saccharo, ac primum sternitur sacchari ficii stratum, tum glebarum harum stratum, & sic porro, ante omnia autem saccharum sit copiosum, donec vas fuerit repletum. Si hæc pulpa ita fuerit condita saccharo albo, consistentiam acquirit Electuarii fusci, qualis est, quæ magnis ollis in Pharmacopæorum usum in Europam transfertur, quæque purior componitur, quum ex hac plurima eligantur officula. Pro vulgo autem tantum conditur saccharo rubro arboreo, quale ex Saguero arbore colligitur, quum minimi sit pretii, atque hæc confectio adeo nigra est ac si pix esset, dulcedine tamen non minor est ac præcedens. Tamarindi enim pulpa non amat purum atque album saccharum, sed flavum vel muscovaticum, quum multo dulcius sit. Placentæ istæ, quæ in foro venales sunt, impurissimæ sunt, admista enim inveniuntur frusta pelliculæ exterioris, petiolorum, ac foliorum, inque usum culinarium modo inserviunt ac quotidianum: Si diu conservandæ sint, sale adspersæ sunt, quum vermes alias gignantur, & licet per sal aliquid grati aciditatis saporis pereat, haud multum id refert, quum tamen in varios adhiberi possint usus: Siliquæ hæc maturæ unco sunt avellendæ, vel fistibus longis instar forcipum fabricatis refecandæ sunt, alias sponte decidunt, & dehiscunt in solo deciduæ, unde fit, quod sæpe conspurcentur, atque impuræ sint.

Arboris hujus lignum albidum est, solidum, durum, & grave, circa nodos maculatum ex nigro fuscis maculis instar Ligni Ebeni, aliquando etiam tales venæ ac maculæ in ipso conspiciuntur ligno, vetustissimæ vero arbores cor habent nigrum, non tamen crassum. Tamarindus hisce in insulis floret mensibus Januario & Februario, fructus autem tardissime maturefcunt, ac tantum in subsequens pluviosus mensibus, unde in hisce regionibus raro maturos dant fructus, quique minores & acidiores sunt quam Javanenses, in Java autem meliorem maturefcendi habent oportunitatem, ibique ficii maturi sunt mensibus.

Nomen. Latine *Tamarindus*, & fructus dicuntur *Tamarindi*, & *Palmulæ Indicæ*, ex Arabico *Tamarindi*, seu *Dactyli Indici*. non quod hæc arbor aliquam habeat convenientiam cum *Dactylifera* arbore, quæ in

Tom. II.

India

zoeneert als de *Violen*, en uit zeven smalle blaaijes gemaakt, waar van de vier buitenste de kleinste zyn, bleek-wit, dikachtig, en in 't kruis achterwaarts geboogen. De drie binnenste of voorste hebben mede de zelfste gedaante, en zyn ook achterwaarts gebogen, maar slapper, en wat breeder, midsgaders op 't witte zeer aardig, met bruine adertjes geteekent; In de midden staan drie groenachtige, en kromme draatjes, met bruine noppen, en nog een vierde wat langer, en zonder nop, in de midden breedachtig, en als een boorentje gekromt, waar uit ook de vruchten voortkomen, zynde korte bouwven, omtrent een vinger of meer lank, en een breed, doch in andere Landen wat grooter, en gemeenelyk wat krom, ook uit den platten, en als wat gedrukt, gelyk de Roomsche-boonen, doch veel dikker, aan de kanten wat bochtig, en in verscheide builen of beursen verdeelt, eerst uit den graauwen, met groen gemengt, maar ryp zynde vuil-graauw, de buitenste bolster is bros, en gedourwt zynde, berst licht, als of het een dunne korst van pastaetjes was. Binnen in deze bouwven schuilen 3. a 4. platte korrels, na het getal der bobbelen aan de bouwven, niet ront, maar bykans vierkant, en scheefboekig, in de gedaante van Lupynen, doch dikker, en grooter, bart, glat, en uit den geelen-bruin, yder in een byzonder celletje, als in een huisje besloten, deze zaden zyn verders omgeven, of omvangen met een bruin, vogtig, en week merg, rondom het welke eenige dikke draaden hangen, dewelke al te samen aan drie booft steelen, en dezelve aan het achterste der bouwven hangen.

Het merg gelykt zeer wel een Electuarium, en is van smaak zo zuur, als men weinige vruchten wint, edog altyd met eenige aangenaamheit vermengt, even als of 'er wat zuiker onder was, en kan men dit merg van de fyne draaden niet afbaalen, dierhalven wort het zo by mal-kander in een klont gelaten, en alleenlyk de buitenste schel weg gesmeeten, maar de klonters werden daar na tza-men gepakt, en vierkante koeken, gelyk tiggel-steenen, daar van gemaakt, gelyk menze ook zodanig ter markt brengt, of zy werden in potjes, en vaatjes met wat meel-zuiker ingeleid, nemende eerst een laage drooge zuiker, en dan een laage van deze klonteren, en zo voorts. Voor al geen zuiker daar aan sparende, tot dat het wat vol is: En als dit nu met witte, of grove poeder-zuiker geschiebt, zo krygt het de consistentie van een bruin Electuarium, gelyk die is, dewelke met groote potten vol, tot gerief van de Apotheeken, naar Europa wert vervoert, en die men ook wat zuiverder toebereid, midsgaders de meeste steenen of korrels daar uitzoekt: Maar voor de gemeene man wertze ingeleid, met bruin-swarze boom-zuiker, gelyk van de Sagueers-boomen komt, om dat men die zeer goet koop hebben kan: En deze confectie ziet zo swart, als teer, doch niet te min in zoetigheit, de voorgaande geenzints wykende: Want de Tamaryn wil geen pure witte, maar geele, of Muscovaat zuiker hebben, om datze daar veel zoeter van wert. De voorschreven koeken, die men op de markt verkoopt, zyn wel de aldervuilste, want daar lopen stukken van de gebrookene schaalen, steelen, en bladeren onder, en werden maar gemaakt tot gebruik van de keuken, en dagelykze buis-bouding: Als menze lang bewaren wil, moet menze met wat zout besprengen, anders krygenze wormen, en boewelze door het zout wat van baar aangename zuurte verliezen, zo en is daar niet veel aangelegen, om dat menze echter tot verscheide diensten gebruiken kan: De rype bouwven moet men met haaken van de boomen trekken, of met lange scheef-stokken afknippen, anders vallenze van zelfs af, en bersten op de gront open, waar door 't komt, datze zo wat morsfig gebandelt werden, en ook onzuiver zyn.

Het hout is bleek-wit, digt, bart, en swaar, omtrent de knoesten met swart-bruine plekken, gelyk Ebben-hout, zomtyds ook met diergelyke aderen, of plekken hier en daar in 't hout, en de geheel oude boomen krygen een swart bert, doch dat niet geheel dik en is: De Tamaryn-boom bloeit in deze Eilanden in January en Febr., maar de vruchten rypen zeer langzaam, en niet voor in de reegen-mousson, waaromze ook in deze quartieren weinige rype vruchten voortbrengen, en die nog kleinder en zuurder, dan de Javaansche zyn, maar ook op Java hebbenze een andere gelegenheit, en worden aldaar ryp, in de drooge mousson.

Naam. In 't Latyn *Tamarindus*, en de vruchten *Tamarindi*, en *Palmulæ Indicæ*, na het Arabische *Tamarindi*, of *Dactyli Indici*, niet om dat dezen boom eenige gelykenisse heeft met den Dadel-boom, die in Indiën

M 2

niet

India non crescit, sed quum fructus digitos referant, cum quibus Dactyli fructus quoque comparantur. Arabes quoque hos dicunt *Homar* ob fusco-rubentem colorem, eandemque ob rationem a quibusdam Græcis vocatur *Phœnico-Balanus*; & *Oxyphœnix*, h. e. Dactyli acidi. Veteribus vero Græcis hæc arbor, ejusque fructus ignoti fuere: Turcis ac Persiis idem nomen gerit Arabicum, Ægyptiis vero dicitur *Derefilede* vel melius *Derelside*. Nomina Indica ex *Garzia* & *Christophoro Acofta* sunt *Puli*, *Ambili*, & *Chineba*: Malaice *Affam* vel *Affam-Java* h. e. acidum, vel aliquid acidi ex Java, omnes denominationes ab excellenti acido sapore. In Java ipsa vocatur *Sunda Affa* h. e. acidum ex Sunda, quæ hodie Batavia est. Fructus & arbores peculiari nomine in Java vocantur *Tjebampabu*, extracta vero pulpa, atque in ollis compacta ipsis dicitur *Affam*, quæ vera *Tamarindus* est. Macassarenses illam nominant *Tjebamba*, Bandenses *Tamalachi*, Madagascarienses *Quille*, & juxta O. Dapperum *Monte*. Portugallii dicitur *Tamarinbo*, & Belgis *Tamarin*. In *Hort. Malab.* tom. I. Fig. 23. Malabarice vocatur *Balam Puli* five *Madaram Puli*. Brachmanis autem *Sinza*.

Apud Arabes *Tamar* proprie significat *Palma* five fructum *Palme*, non vero ipsam arborem, quæ *Nachali* dicitur, verum apud Hebræos *Tamar* significat quamlibet *Palma* proprie dictam.

Locus. Hæc arbor quondam in Indiæ regione tantum reperiebatur *Guzerate* dicta, ubi etiam optima habetur, quæ in montibus crescit, atque in locis Borealibus: Inde tempore in Persiam, Arabiam, & Ægyptum fuit translata, atque hodie frequenter occurrit in *Java*, uti & in *Bima*, *Timora*, & *Macassara*, raræ hæc arbores sunt in *Amboina* & in *Moluccis*, ubi rari etiam dant fructus, & angustam habent comam, atque ita lente crescent, ut tædiosum sit: Sine dubio, quia *Amboina* est regio nimis pluviosa, unde inpediuntur hæc frigida arbores in altum excrecere, maturosque producere fructus. In *Banda* autem sunt excelsiores, majoresque dant fructus, quum ejus solum sit calidius, quum mineris sulphureis sit refertum.

Ufus. Hujus arboris nulla pars in majori est usu, quam fructuum pulpa, quam omnipotens Creator hisce calidis regionibus produxit utilissimam, uti aromata fervida in majorem Borealis regionis usum distribuit, quam ipsis populis, in quorum terra crescent: Sic hisce infulis plurima alia donavit refrigerantia, inter quæ *Tamarindus* optimus est fructus, quum ejus natura sit frigida in tertio gradu, ac humida in secundo, unde refrigerans ejus vis est ac detergens: Recens ejus pulpa in placentas formata quotidianum culinæ dat usum, quæ condimentis piscium, gallinarum, similiumque additur ciborum, quibus gratam conciliat aciditatem, ventriculo salubrem, taliaque condimenta in India vocantur *Carri* seu *Carril*. Natio nostra multam hujus pulpæ partem adhibet ad cerevisiam saccharatam inde componendam, quæ vulgaris est potus Indicus, summo opere refrigerans, sed infuetis alvum nimium subducens. Hæc *Tamarindi* pulpa caput atque corpus quoque abluitur ad detergendas fordes atque maculas. Ex argento confecta quæcunque sint, in *Tamarindi* aqua ebullita, pura inde fiunt atque splendentia: Quod porro attinet ad reliquum ejus ac multiplicem Javanorum, Sinensium, & Malaiensium usum, hunc sciens prætereo.

Tamarindi saccharata pulpa proprie inservit Pharmacopæis, huncque in finem ollis ac vasis inposita in Europam transfertur, quæque peculiariter conducit trans mare navigantibus, quibus saluberrima est, si aliquando illa utuntur sive forma linctus, sive in aqua soluta, & loco juseculi adsumpta, leniter enim alvum subducit, depurat, & crassum attenuat sanguinem, qui ex crassis ac salitis navium cibis generatur, atque à scorbuto præservat, si ejus diathesis adsit.

Eadem porro saccharata pulpa in Arte Medica adhibetur ad lenes purgationes, in iis vero tantum morbis, qui ex biliosis oriuntur humoribus, ac quibus ingens æstus adest, uti in ardentibus febribus, cholericis fluxu &c. *Tamarindi* enim vis est æstuantem sedare bilem, sanguinem depurare, atque refri-

ge-

niet wast, maar om dat de vruchten gelyken na vingers, met dewelke de Dadel-vruchten ook vergeleeken werden. De Arabiers noemenze ook *Homar*, van wegen hun bruin-roode couleur, en uit dezelfste inzicht noemen hem ook sommige Grieken *Phœnico-Balanus*, *Oxyphœnix*, dat is zuure Dadelen: Want de oude Grieken is die boom, en zyn vrucht onbekent geweest. By de Turken, en Persi-anen heeft by mede de voorschreven Arabische naam, maar in Ægypten biet by *Derefilede*, of beter *Derelside*. De Indiaansche namen, uit *Garzias*, en *Christophorus Acofta*, zyn *Puli*, *Ambili*, en *Chineha*. Op *Maleys* *Affum*, of *Affam-Java*: Dat is zuur, en iets zuurs van Java, alles zo genaamt van zyn uitnemende zuurte. Op Java zelfs biet by *Sunda Affa*, dat is zuurte van Sunda, 't welk bedensdaags Batavia is. De vruchten, en boomen werden in 't byzonder op Java genaamt *Tschampalu*, maar het uitgetrokkene, en 't zamen-gepakte merg hetenze *Affam*, 't welk de eigentlyke *Tamarin* is: Op *Macassar* *Tschamba*: Op *Banda* *Tamalacki*: Op *Madagascar* *Quille*, en, volgens O. Dapper, *Monte*. Op 't Portugees, *Tamarinho*: In 't Duits *Tamarin*: In *Horto Malabaar*, tom. I. fig. 23. biet by in 't Malabaars *Balam puli*, of *Madaram puli*, *Bram*: *Sinza*.

By de Arabiers betekent *Tamar* eigentlyk *Palma*, een *Palm*, of de vrucht daar van, en met de boom zelfs, die *Nachali* genaamt wert, maar by de Hebreuwen betekent *Tamar* een *Palm-boom*.

Plaats. Dezen boom heeft men eertyds in Indiën maar alleen gevonden in 't *Koningryk* van *Guzerate*, alwaar men ook voor de beste hout, de gene die op bergen wassen, en op plaatzen, die na het Noorden zien: Van daar heeft menze metter tyd in Persien, Arabien, en Ægypten gebracht, en bedensdaags vint menze overvloedig op Java, als mede op *Bima*, *Timor*, en *Macassar*, doch schaars in *Amboina*, en de *Moluccos*, daarze ook weinig vruchten dragen, en smalle kruinen hebben, ook zo langzaam opschieten, dat het te verdrietig is: Buiten twyffel, om dat *Amboina* te veel reegen heeft, die deze koude boomen het opschieten, en rypen belet. Maar in *Banda* werdenze grooter, en dragen beter vruchten, om dat de gront aldaar van onderen beeter is, als zynde swanger van *swavel-Mynen*.

Gebruik. Van dezen boom is niets zo veel in gebruik, als het bruine merg uit de vruchten, het welk den alwyz-en *Schepper* zeer dienstig voor, en in deze beete Landen laat voortkomen: En gelyk by de beete speceryen meer tot geryf van de koude Noorder Werelt, dan voor de Landen, daarze wassen, geschapen heeft: Zo heeft by ook deze beete Landen insgelyks verzien met veele verkoelende dingen: Onder de welke de *Tamarin* wel de bequaamste is, als zynde van eigenschappen kout tot in den derden, en vochtig tot in de tweede graat: dierbalven verkoelende en afvegende. Het versche merg alleene tot koeken maakt, heeft zyn dagelyks gebruik in de keuken, om in de sausse by Vissen, Hoenders, en diergelyke spyze te doen, dezelve gevende een aangenaame zuurte, en die ook den maage gezont is, en werden diergelyke zoppen in Indiën *Carri* of *Carril* genoemd. Onze Natie op *Batavia*, en elders, slyt of consumeert veel van dit merg, in 't maken van 't zuiker-bier, zynde een gemeene drank in Indiën, en zeer verkoelende, doch die gene, die 't niet gewent zyn, loslyvig makende. Met deze *Tamarin* wast men ook het hoofd en lyf, om alle smeer en vuiligheid daar af te veegen. Alderbande zilwer-werk in *Tamarin*-water opgekookt, wert mede zeer zuiver en klaar daar van: En wat worders belangt deszelfs andere en verscheide gebrui-ken in de dagelykze huisbouding van de Javanen, Sineezen, en Maleyers, die ga ik voorby.

De gezuikerde *Tamarin* dient eigentlyk voor de Apotheken, en wert tot dien einde met beele potten, en vaten vol na Europa gevoert, zynde inzonderheit zeer kostelyk en dienstig voor de Zeevarende, wanneerze die altemet nuttigen, het zy als een likking inslikken, het zy met water mengen, en tot een koude schaal maken, want het den mensche openlyvig maakt, zuivert, en verdunt het dikke bloed, dat men van de groote en zoute scheeps kost vergadert, en bewaart hem voor de scheurbuik, daar de Zeevarende zo zeer mede gequelt zyn.

Het zelfde gezuikerde merg gebruikt men voorts in de Medicynen tot zagte purgation, doch alleene in zodanige ziekten, die van galachtige humeuren ontstaan, en daar groote brant by is, als in de beete koortzen, want des *Tamarins* eigene kragt is de woedende galle te stillen, het bloet te zuiveren, en te verkoelen, zynde de purgeeren-

gerare, ejusque vis purgans adeo debilis est, ut raro sua sponte sine aliis additis vix operetur, immo in quibusdam omnino nihil, unde quidam Cassiam fistulam addunt, potum autem tum dat nauseosum. Eadem quoque pulpa conducit iis, qui calida & sicca vexantur scabie; inque aqua, in qua Tamarindi pulpa fuit soluta, puerorum corpora lavantur, qui Variolis laborarunt, ad corpora eorum depuranda. Arabes, si per vastas ac ficas solitudines iter instituunt, secum ducunt Tamarindum, ad sitim sedandam, sique ejus vim refrigerantem augere velint, ipsi admiscunt contritum Sandalum vel Cedri lignum. Folia quoque acidam ac refrigerantem habent virtutem, simulque siccantem, quibus defectu aliarum herbarum Lactucæ instar utuntur, atque cum aqua contrita caput lavant ad depurandum: ac porro in cataplasma contrita, Emplastri loco inponuntur Erysipelati, ad ejus ardorem extinguendum: Qui autem ventriculum habent frigidum, vel Lienis obstructioni sunt obnoxii, abstineant fese a Tamarindi usu, nisi addatur aroma aliquod ex Cassia lignea, Maci, Mastiche, &c. Madagascaræ incolæ Tamarindum quoque in quotidianum adhibent usum culinarium, quum arbores apud ipsos sint frequentes, ac bis in anno fructus producant.

Euseb. Neuremberg. histor. natur. lib. 15. cap. 17. scribit, Tamarindos arbores quoque crescere in regionibus Americanis, in provinciis Mexico & Acapulco, aliunde autem ibi fuisse translatas. Tamarindi folia (sed inproprie) cum Rutæ comparat foliis, neque concedit pro Oxyphoenice Græcorum habendam esse, qua in re quodammodo vera dicit, quum per Oxyphoenicem intelligi quoque possit certa spinosæ Palmæ species, æque ac acida Tamarindus, notum enim est Græcis ὄξυς vocari æque acidum ac spinosum.

Vetustissima ac nigerrima Tamarindi pulpa cum semine Cumini contrito mixta, & redacta in crassam massam utuntur Malaicensis pro suppositorio ad alvum mox subducendam.

In Timora & Bima arbor hæc copiose quoque crescit sua sponte in silvis, ejusque lignum ibi adhibetur ad naves extruendas, atque inde asseres, costæ, fulcra, & similia formantur, quum sit admodum durum ac durabile, colorem autem habet pallide albicantem, in vetustis vero truncis ejus cor paulo fuscum est.

Christoph. Acoſta ex Indorum relatu narrat, æque noxium atque insalubre esse sub hac decumbere atque dormire arbore ejusque umbra, ac in patria nostra testatur de Nuce Juglande.

Macassarenses maturis utuntur fructibus loco Limonum, si rubrum pigmentum Cassomba dictum præparare velint, ad quem usum Turattenses immaturas siliquas seu nondum apertas venales adferunt magna copia ad metropolim Macassarum.

Jacobus Bontius libr. 6. cap. 4. alteram Tamarindi describit speciem, quam Javanica lingua vocat Carandje, & quidam Carandjang, ac putat, sed male, esse Carandas Garzia libr. 2. cap. 6. arom. Folia ipsi tribuit vulgari Tamarindo similia, in iis autem, quæ in horto meo plantatæ fuere, & ex Javanico semine propullularunt, diversa ab eo observavi, ac similia inveni Lingosæ foliis, sed paulo angustiora & acutiora, ut & alternata: Ejus autem fructus sunt siliquæ parvæ, in quibus unum tantum continetur officulum, non ita amplum ac circumjectum carne seu pulpa acidula, quæ ficior est quam vulgaris Tamarindi, nec ita nigricat, vel ullam habet vim purgantem, ita ut instar aliorum fructuum comedatur, sive ad sitim sedandam, sive ob saporem & ad oblectamentum.

rende kracht daar in zo slap, datze van of uit zig zelfs qualyk werken wil, ja ook by sommige menschen gantsch niet: En waarom ook eenige wat Cassia Fistula daar onder komen te mengen, maar dat geeft een walgelyken drank: Het zelve merg is ook goet genuttigt van die gene, die met een beete en drooge schurft beladen zyn, en in 't water, daar Tamaryn ingeweekt is, wast men de kinderen, die de kinder-pokken gehad hebben, om het lichaam te zuiveren. De Arabiers, willende door of over groote en drooge Woestynen reizen, voeren de Tamaryn met baar, om den dorst te verslaan, en indien zy deszelfs verkoelende kragten nog wat vermeerderen willen, zo doenze wat gevreeven geel Sandel-bout, en Ceder-bout daar by. De bladeren hebben mede een zuure, en verkoelende kragt, en zyn daar by ook wat droogende, en by gebrek van andere groente, kan men dezelve ook tot Salade gebruiken, als mede in water gevreeven zynde, het heeft daar mede wassen, om 't zelve te zuiveren. En wyders, maar alleen, tot een pap zynde gevreeven, zo legt menze ook pleisters gewys op de rooze, om deszelfs bitte en brant te verkoelen: Maar de gene, dewelke een koude maage hebben, of milt-zugtig zyn, dienen den Tamaryn niet te gebruiken, zonder eenige beete speceryen, als Cassia lignea, Foely, en Mastix daar by te doen. De Inwoonders van Madagascar hebben de Tamaryn ook in dagelyks gebruik, en dat in de kost, want de boomen wassen by hun lieden overvloedig, en dragen tweemaal vruchten in een jaar.

Euseb. Neuremb. histor. natur. lib. 15. cap. 17. schryft, dat de Tamarinden mede wassen in de Americaanse Landen, in de Provincie van Mexico, en Acapulco, doch datze van elders derwaarts gebragt zyn. Hy vergelykt (doch wat oneigentlyk) de bladeren van Tamaryn, met die van Ruiten, en wil ook niet toestaan, dat menze voor het Oxyphoenix der Grieken zal houden, waar in by eenigzints gelyk heeft, nadien men door Oxyphoenix mede kan verstaan, een zoorte van de steekende Palma, zo wel als onze zuure Tamaryn: Want het is bekend, dat de Grieken het woort Oxys gebruiken, zo wel omtrent zuure, als steekende dingen.

De oudste en swartste Tamaryn, wanneerze met gevreeven Komyn tot een dikke substantie is gebragt, gebruiken de Maleyers tot een zet-pil, en om datelyk de kamer-gang te veroorzaken.

Op Timor, en Bima wast dezen boom overvloedig in 't wild, en zyn hout wert aldaar gebruikt tot scheepstimmerwerk, als in houten, planken, ribben &c. dewyl het zeer hart en durabel is, van couleur bleek-wit, doch in de oude stammen vint men het hert een weinig bruin.

Christophorus Acoſta schryft, uit het verbaal der Indianen, dat het zo zwaar of schadelijk en ongezont zy te slapen, onder de schaduwe van een Tamaryn-boom; als men in 't Vaderland zegt van den Noote-boom.

De Macassareren gebruiken de onrype vruchten ook in plaats van Lemoenen, als zy de roode verwe Cassomba willen maken, en tot welken einde de Inwoonders van Turatte de onrype bouwen, of die nog niet geopent zyn, in menigte te koop brengen na de Hoofstadt Macassar.

Jacobus Bontius, lib. 6. cap. 4. beschryft een tweede geslagt van Tamarindus, 't welk by op Javaans Caradje noemt, (sommige ook Crandjang) en sustineert, doch abusyvelyk, dat het zy Carandas, by Garzias lib. 2. cap. 6. arom. beschreeven: Hy maakt ook zyn bladeren aan die van de Tamaryn gelyk, maar aan de gene, die in myn thuin geplant, en van Javaans Zaai opgekomen zyn, heb ikze wel anders bevonden, te weten, aan die van de Lingos gelyk, doch wat smalder, en spitzer, en tegens malkander verwisselt. De vruchten zyn kleine korte bouwen, daar in een boone leid, die niet groot, en omvangen is met een zuurachtig vlees, drooger dan dat van de Tamaryn, ook niet zo bruin, en geen purgerende kragt hebbende: Zo dat het wel uit de hand gegeten werd, 't zy dan om den dorst te verslaan, of ook wel om de smaak, en uit plaizier.

EXPLICATIO

UYTLEGGING

Tabula Vigesima Tertia,

Van de drie en twintigste Plaat,

Exhibentis ramum *Tamarindi*, quæ *Affam Java* incolis vocatur

- A. *Folium superiore parte* conspiciendum præbet.
 B. *Folium inferiore sua parte* sistit.
 C. *Florem* omnibus partibus absolutum.
 D. *Fructum* seu *siliquam* demonstrat.
 E. *Osficula* ejus *seminalia*.

Dewelke vertoont een Tak van de *Tamarinde-boom*, die *Affam Java* by de Inlanders genaamt wert.

- A. Wyft aan het *blad* in zyn oppervlakte.
 B. Het *zelve* van onderen te zien.
 C. Vertoont een *bloem* met al deszelfs deelen.
 D. De *vrucht* ofte *peul*.
 E. Deszelfs *Zaaden*.

OBSERVATIO.

TAMARINDUS describitur a Ray. in *hist. pl.* p. 1748. & ejus synonyma occurrunt plurima in *Sloan. Catal. pl. Jam.* p. 147. & *Thef. meo Zeyl.* p. 222. vide & *Tournef. inst.* p. 660. & *Dale Pharmac.* p. 507. *Tamarindi.* *J. Baub. tom. 1.* p. 422. *Martogr. Brasil. hist.* p. 107. vide & *H. Cliff.* p. 18. & *Balam-Pulli.* in *Hort. Malab.* vocatur *tom. 1.* p. 39. *Tab. 23.* *Tamarindus Orientalis* a *Blakwel. Herbal. Tab. 221* exhibetur, *Occidentalis* vero ibidem. *Tab. 201.*

AANMERKINGE.

De *Tamarinde-boom* wert by Ray beschreven in zyn *hist. plant.* pag. 1748. en daar van zyn veele Schryvers en benamingen aangehaalt in de *Catal. van Sloan. pl. Jamaic.* pag. 147. als mede in myn *Thef. Zeyl.* pag. 222. verders zie hier over *Tournef.* in zyn *inst.* pag. 660. en *Dale* in zyn *Pharmac.* p. 507. als mede de *Hortus Cliffort.* pag. 18. *J. Baub.* in zyn eerste deel pag. 422. en *Martogr.* in de *hist. van Brasil.* pag. 107. en in de *Hortus Malabaricus* eerste deel, pag. 39. *Tab. 23.* wertze *Balam Pulli* genaamt. De Oost-Indische *Tamarinde* wert by *Blackwel Herbal. Tab. 221* verbeeldt, en de West-Indische. *Tab. 201.*

CAPUT TRIGESIMUM TERTIUM.

XXXIII. HOOFDSTUK.

*Malum Granatum. Delima.**Granaat - Boom.*

Granatæ arbores in India tantum frutescunt, immo plerumque breviores sunt quam in Europa, sese in varios tenues dispergentes truncos, ac vix ita dirigi potest, ut unum tantum gerant stipitem: Cæterum tam forma quam fructibus omnino convenit cum Europæa, unde non ample hic eam describam & tantummodo ejus quasi faciam mentionem, notans fructuum saporem neque dulcem neque acidum, sed quasi mixtum ac vinosum esse: Ejus ramuli sunt ita longi ac teneri, ut sint fulciendi, quum alias pondere fructuum facillime frangerentur. Optimos ferunt hæc arbores fructus, si in hortis vel in planis areis prope ædes plantentur, ac circa eas lapideus locetur arcus, sæpiusque amputentur, facillime enim perit hæc arbor, si non humana cultura sustentetur. Osficulorum color plerumque est roseus seu ruber ut in Europæis; occurrit autem hic in India alia species, quæ alba penitus gerit osficula. In initio ficcorum mensium, h. e. Octobri, sicca dejicit folia, ac furculos emittit, qui subsequenter mensibus flores producant.

Nomen. Latine *Malum Punicum*, & *Granatum*, Belgice *Granaat-Appel*. Arabibus *Ruman* seu *Roman*, quod originem habet ab Hebræo *Rimmon*, & hinc Hispanica lingua *Romana*, & Portugallica *Romanca*: Malaice *Delima*: Sinensibus *Saliu* vel *Tsjialiu*.

Locus. In omnibus hisce orientalibus reperitur infus, sed non copiose, hinc inde enim quidam tantum in hortis occurrunt ejus frutices: In Sina frequenter crescit, ibique in parvæ arboris formam.

Ufus. De ejus natura ac viribus hic non multa commentari est animus, quum in Europæis libris sit satis descripta, ac tantummodo demonstrabimus, quos in usus Indi illam adhibeant. Ejus cortices ac interiora osficulorum grana multum usurpantur contra *Diarrhæam* & *tenesum*; si contendantur, & cum *Oryzæ aqua* assumantur. Flores aquæ incoquere, illisque os colluere conducit iis, qui gingivas habent flaccidas, nec manducare possunt. Et uti in Europa silvestris occurrit species, quæ non nisi flores gerit, ac peculiari nomine *Balaustium* vocatur, sic quoque in India rara occurrit species, quæ nil nisi flores producit, neque in silvis crescit, sed summa cura in hortis colitur ab florum elegantiam. Ejus frutex ac folia cum vulgari quidem conveniunt, sed flores sunt majores, ac magnitudinem imperialis habent nummi, plurimis

con-

DE Granaten blyven in Indiën ook, maar als een struik, ja doorgaans nog korter dan in Europa, zig in verscheide dunne stammen uitbreidende, en men kanze qualyk daar toe brengen, datze maar met eenen opschieten. Anders zo aan gedaante, als vruchten is dezen boom de Europiaansche tenemaal gelyk, dies ikze alhier niet breeder en zal beschryven, en alleenlyk maar aanroeren, dat de smaak van de vruchten, nog zoet, nog zuur, en als gemengt of wynachtig is: De ryskens zyn zo lank, en teder, dat menze veeltids stutten moet, of zouden anders door de zwaarte van de vruchten ligt komete breeken: Zydragen best, als menze in de boven ofte op de vlakke erven, by de huizen plant, ook een hooge steenen voet daarom legt, en wat dikwils besnoeit: Want dezen boom gaat zeer ligt uit, als men de band daar niet aan en houd: De couleur van de korrels in 't gemeen is Roosse-root, gelyk in Europa, doch men vint hier in Indiën ook een slag, die gants wit blyven. In 't begin van de drooge-Mousson, dat is in October, begint by zyne drooge bladeren weg te smyten, en jonge scheutjes voortbrengen, waar op dan in de volgende maanden ook de bloemen volgen.

Naam. In 't Latyn *Malum Punicum*, *Granatum*, in 't Duits *Granaat-Appel*, *Arabies Ruman*, of *Roman*: *Afkomstig* van 't *Hebreuwysche Rimmon*, en daar na het *Spaansche Romana*, en het *Portugeesche Romanca*. In 't *Maleys Delima*, *Sinees Saliu*, of *Tsjialiu*.

Plaats. Men heeftze door alle deze Oostersche Provinciën, hoewel niet in overvloed, maar slegts hier en daar eenige struiken in de booven: In Sina wastze overvloediger, en wert aldaar een kleine boom.

Gebruik. Van zyne aart en kragten zullen wy alhier mede niet veel ophalen, als zynde genoegzaam in de Europiaansche boeken bekend, maar alleenlyk aanwyzen, waar toe onze Indianen dezelve gebruiken: De schaale, en binnenste steenen in de korrels, werden veel gebruikt tegens de buikloop, en persing, als menze stampet, en met gekookt ryswater inneemt. De bloem in water gekookt, en dan in de mont gehouden, is goet voor de gene, die een los tandvlees hebben, en daar door niet eeten kunnen: En gelyk men in 't Vaderland ook heeft de wilde Granaten, die niets dan bloemen dragen, en in 't byzonder *Balaustium* genoemd worden: Zo heeft men hier in Indiën ook een zeldzame zoorte, die wel niets dan bloemen draagt, doch niet in 't wilt wast, maar wel ter degen, en zorgvuldig in de booven opgebracht, of aangequeekt wert: En dat wegens de fraayigheit van de bloemen: Zynde de struik